

фликтных ситуаций обратитесь к директору школ и постарайтесь выяснить причины такого поведения по отношению к вашему ребенку.

Пути решения борьбы с буллингом

понимать, что проблема есть и ее нужно решать.

обратиться за помощью к человеку, которому доверяешь.

не обращать внимания на нападки буллия. Агрессор ждет от вас реакции на свои поступки. Нет реакции – значит он уйдет искать ее дальше.

не давайте себя в обиду. Научитесь давать сдачи. На физическую силу нужно ответить тем же.

найдите группу поддержки – совместными усилиями проще бороться с проблемой.

полюбите себя – нельзя давать себя в обиду.

поработайте над своей самоуверенностью.

научитесь противостоять манипуляциям.

подумайте, из-за чего началась травля? Вы можете это исправить? Нет? Значит примите себя таким. И не стоит винить себя за несовершенства. Если агрессор это не принимает – это его проблемы, а не ваши.

подумайте о смене коллектива. Примите это как заботу о себе, а не попытку к бегству.

Самое главное, чтобы ребенок не оказался один на один с агрессорами. Для этого важно иметь доверительные отношения между родителями и подростком. Решение проблемной ситуации, связанной с буллингом лежит в трех ключевых областях:

Психолого-педагогическая работа. В первую очередь необходима работа психолога и педагога с коллективом и участниками травли. Необходимо провести разъяснительную работу — как с агрессором, так и с его родителями. В первую очередь психологическая поддержка крайне необходима жертве буллинга. Психолог может оказать своевременную помощь подростку, помочь родителям выстроить эффективную траекторию действий.

Административные решения. Не всегда психолого-педагогических решений достаточно для прекращения травли. В некоторых случаях необходимо подключать администрацию учебного заведения. Важно, чтобы педагоги и администрация учебного заведения занимали однозначную позицию осуждения травли и проводили комплекс мер по профилактике и недопущению подобных проявлений.

Юридический аспект. Некоторые виды буллинга являются нарушением законодательства и наказываются законом (побои, шантаж, воровство, раскрытие конфиденциальной информации). В определенных случаях необходимо быть готовыми к обращению в правоохранительные органы.

Список цитируемых источников:

1. Аверьянов А. И. Буллинг как вызов современной школе // Педагогика, психология и социология. – 2013. – № 18. – С.45-50.

2. Кон И. С. Что такое буллинг и как с ним бороться? // «Семья и школа». – 2018. - № 11. -С.139.

3. Бердышев И. Лекарство против ненависти / И. Бердышев; семинар записала Е. Куценко // Первое сент. –2019. – № 18. – С.96

4. Глазырина, Л.А. Предотвращение насилия в образовательных учреждениях. Методическое пособие для педагогических работников[Текст] / Л.А. Глазырина, М.А. Костенко, Т.А. Епоян. – М., 2019. □ С.64.

Г.Д. КАНДРАЦЬЕВА

Рэспубліка Беларусь, Віцебск, Ліцэй ВДУ імя П.М. Машэрава

ПАМЯЛО ТАПТАЦЬ, ЦІ РЭГІЯНАЛЬНЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ ВІЦЕБШЧЫНЫ, ЯКІЯ ХАРАКТАРЫЗУЮЦЬ ЧАЛАВЕКА З АДМОЎНАГА БОКУ

Фразеалагічны фонд нацыянальнай беларускай мовы аб'ядноўвае тысячы моўных адзінак літаратурнага і дыялектнага паходжання, разнастайных па сваёй структуры, значэнні, паходжанні і функцыянаванні. Не меншай разнастайнасцю вызначаюцца фразеалагізмы і з боку сваёй стылістычнай дыферэнцыяцыі. Устойлівыя моўныя выразы са зніжанай стылістычнай афарбоўкай, якія адносяць да разраду размоўных, – гэта самы шматлікі стылявы разрад, які складае бадай што самую вялікую частку фразеалагічнага фонду як літаратурнай, так і дыялектнай мовы. Стылістыч-

на зніжання размоўных фразеалагізмы часцей за ўсё выкарыстоўваюцца ў побытавых зносінах, гутарковым маўленні і мастацкай літаратуры. Іх ужыванне сведчыць пра неафіцыйнасць адносін паміж суразмоўцамі, надае маўленню жывасць, натуральнасць і непасрэднасць.

Трэба адзначыць, што ў айчынай лінгвістыцы на сённяшні дзень недастаткова распрацаванымі і асэнсаванымі застаюцца пытанні даследавання фразеалагічнага складу народна-дыялектнай мовы. Між тым вывучэнне рэгіянальнай фразеалогіі дае магчымасць у поўнай меры выявіць своеасаблівасці традыцыйнай народнай культуры і побыту беларусаў, асаблівасці іх характару, паводзін і светаўспрымання. Менавіта таму вывучэнне рэгіянальнай фразеалогіі з’яўляецца сёння актуальным і перспектывным напрамкам у сучасным мовазнаўстве.

Мэта нашай навуковай працы – вызначыць структурны склад і асаблівасці значэння ўстойлівых адзінак дыялектнай мовы, якія характарызуюць чалавека з адмоўнага боку ў народных гаворках Віцебшчыны. Навуковае даследаванне праведзена на аснове наступных дыялектаграфічных выданняў: “Мова Сенненшчыны: дыялектны слоўнік” [1], “Полацкія дыяменты: дыялектны слоўнік” [2], “Вушацкі словазбор Рыгора Барадуліна” [3], а таксама з выкарыстаннем матэрыялаў дыялекталагічных практык студэнтаў факультэта гуманітарystыкі і моўных камунікацый Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава. Асноўнымі метадамі даследавання выступаюць лінгвакультуралагічны метад і метад кампанентнага аналізу.

Даследаванне этнакультурнай спецыфікі фразеалогіі народнай мовы Віцебшчыны сведчыць пра тое, што розум, як праяўленне псіхічных здольнасцей чалавека, характарызуецца ў моўнай карціне свету беларусаў станоўчай канатацыяй. Высокі ўзровень разумовых здольнасцей ва ўсе часы становіцца ўздзейнічаў на фарміраванне асаблівасцей паводзін чалавека. Фразеалагічныя адзінкі рэгіянальнага тыпу пацвярджаюць такія рысы яго характару, як мудрасць, памяркоўнасць, разважлівасць у прыняцці сур’ёзных рашэнняў. А вось нізкі інтэлект, наадварот, адмоўна ацэньваецца людзьмі ў сацыяльным асяроддзі. З прычыны недастатковага ўзроўню разумовай дзейнасці ў чалавека часта фарміруецца рассеянасць, забыцывасць і іншыя адмоўныя псіхалагічныя якасці.

Самым частотным структурным кампанентам устойлівых рэгіянальных адзінак негатыўнага сэнсавага напаўнення, якія характарызуюць чалавека з адмоўнага боку, з’яўляюцца назоўнікі *галава і мазгі*, якія выступаюць у структуры фразеалагізмаў як своеасаблівая аснова, “цэнтр” інтэлектуальнай дзейнасці чалавека. Вядома, што ў народзе вялікую павагу заўсёды мелі разумныя людзі. Між тым даследавання фразеалагізмы, якія адлюстроўваюць разумовыя здольнасці чалавека, у віцебскіх гаворках часцей маюць адмоўны кампанент значэння. Сярод іх адначым наступныя: *убіцца ў галаву* ‘здагадацца, даведацца’: *Вось убілася мне гэта песня ў галаву* [1, с. 60]; *заматыліла ў галаве* ‘выйшла з памяці’: *Ой, нешта заматыліла ў галаве: не памятаю, калі гэта дождж быў* [1, с. 200]; *галава скруцілася* ‘пра аслабленую памяць’: *А як жа яго клічуць? Не памятаю: галава скруцілася* [1, с. 200]; *мазгі ўкласці* ‘навучыць, паставіць на правільны жыццёвы шлях’: *І як табе мазгі ўкласці, калі ты не разумееш элементарнага* [1, с. 274] і інш.

Заўважым, што адносна невялікая колькасць прааналізаваных фразеалагічных адзінак, у склад якіх уваходзіць структурны кампанент *галава*, характарызуецца станоўчай канатацыяй і служыць адлюстраваннем этнічных стэрэатыпаў. Напрыклад, *галава не для шапкі* ‘пра разумнага і кемлівага чалавека’: *Па ўсім відно, што галава ў мальчика не для шапкі* (Канашы Гар.).

Сярод фразеалагізмаў тэматычнай групы ‘розум’ з адмоўным кампанентам значэння адначым таксама наступныя: *дурак аблавухі* (лаянк.) ‘дурань’: *Дурак ты аблавухі, я цябе, дурака, любіць ня буду* [1, с. 23]; *пацерыны уму* ‘пра неразумнага, псіхічна хворага чалавека’ [1, с. 67]; *галава скруцілася* ‘пра аслабелую памяць’ [1, с. 200] і інш.

Сярод даследаваных дыялектных фразеалагічных адзінак вылучаецца вялікая група ўстойлівых выразаў з агульным значэннем маўленчых паводзін. Беларускі народ заўсёды верыў у магічную сілу слова. Яшчэ Арыстоцель казаў, што “слова – самая моцная зброя чалавека”. Згодна са светабачаннем беларусаў, слова магло дапагчы чалавеку вылучыцца ад хваробы, абараніць яго ад нячыстай сілы, аднак магло таксама і моцна параніць душу. Апрача таго, яшчэ нашы продкі не адабралі людзей, якія не ўмелі выслухаць чалавека, памаўчаць, калі трэба, а толькі бесперапынна балбаталі ці гаварылі пустое.

У народна-дыялектнай мове Віцебшчыны функцыянуюць наступныя ўстойлівыя адзінкі са значэннем ‘гаварыць абы-што, пустасловіць, плявузгаць’: *сабіраць з дуба веце* (Чуцькі Сенненскага раёна), *бараду біць* (Багданава Сенненскага раёна), *індзеі разводзіць* (Ушачы) [3, с. 201], *гламазду гламаздзіць* ‘балбатаць, многа гаварыць’ (Гараны Полацкага раёна) [2, с. 200] і інш.

Асобнай увагі патрабуе фразеалагізм *індзеі разводзіць*, які ўжываецца ў асобных мясцовасцях Ушацкага раёна Віцебскай вобласці. Па сваёй семантыцы ён суадносіцца з літаратурнымі ўстойлівымі адзінкамі *разводзіць тары-бары*, *разводзіць антымоніі* [5, с. 299]. У структуры рэгіянальнага фразеалагізма *індзеі разводзіць* дыялектнае слова-кампанент *індзеі* супадае па сваім значэнні са структурным кампанентам *тары-бары* названага вышэй літаратурнага фразеалагізма, які абазначае пустыя размовы, балбатню.

Устойлівыя адзінкі дыялектнага тыпу, якія абазначаюць маўленчыя паводзіны, нярэдка змяшчаюць у сваім складзе таксама кампаненты-саматызмы. Большасць народна-гутарковых фразеалагізмаў гэтай тэматычнай групы складаюць моўныя адзінкі з саматычным кампанентам *язык*. Да іх адносяцца наступныя: *язык свабодны* ‘пра чалавека, які многа гаворыць’ (Ноўка Віцебскага раёна), *язык як калаўродак* ‘хто-небудзь вельмі балбатлівы’ (Кавалі Лёзненскага раёна), *язык як млыташка* ‘здольны гаварыць упустую, пустасловіць’ [2, с. 108], *хоць ты яму на язык стань* ‘пра балбатлівага чалавека’ [3, с. 217], *язык за вухі пусціць* ‘пра таго, хто гаворыць лішняе’ (Літоўскі Глыбоцкага раёна).

Няцяжка заўважыць, што ўсе гэтыя фразеалагічныя адзінкі характарызуюць балбатуноў і пустасловаў. І гэта невыпадкова, бо *язык* – адзін з тых органаў, якія “адказваюць за маўленчую дзейнасць”. Тым людзям, якія часта і не “па справе” выкарыстоўвалі дадзены маўленчы орган, давалі мянушку *языкасты*.

Цікавым з пункту гледжання наяўнасці вобразнага структурнага кампанента з адмоўным сэнсам з’яўляецца, на нашу думку, дыялектны фразеалагізм *памяло таптаць*, які ўжываецца ў гаворках Шаркаўшчынскага, Верхнядзвінскага і іншых раёнаў Віцебскай вобласці са значэннем ‘распускаць плёткі, пустасловіць’, дзе структурны кампанент – побытавы назоўнік *памяло* абазначае надзеты на палку венік з яловых, сасновых ці бярозавых галінак, які выкарыстоўвалі ў гаспадарцы для таго, каб вымятаць у двары або абмятаць што-небудзь. Як бачым, плёткі, хлусня, чуткі, заснаваныя на непраўдападобных звестках (што ніколі не віталася ў народзе), асацыіруюцца з памялом, якое, зразумела, рассыплецца і выйдзе з ужытку, калі наступіць і пачаць таптацца па ім. Больш за тое, у асобных населеных пунктах Віцебскага і Гарадоцкага раёнаў жыхары пра балбатлівага чалавека, які гаворыць лухту ці пляткарыць, кажуць, што ў яго *язык як памяло*. Думаецца, што вобразныя, метафарычныя асацыяцыі *язык* – *памяло* відавочныя і не патрабуюць тлумачэння. Такім чынам, можна сцвярджаць, што *памяло* – гэта метафарычны вобраз “языкастага” чалавека, здольнага толькі балбатаць, пляткарыць і пустасловіць.

Яшчэ адну значную ў колькасных адносінах тэматычную групу складаюць фразеалагічныя адзінкі, якія выкрываюць непаслухмянасць ці нявыхаванасць чалавека. Трэба адзначыць, што да выхавання сваіх дзяцей беларусы заўсёды ставіліся вельмі адказна. Яшчэ з малых гадоў бацькі вучаць сваё дзіця размяжоўваць паняцці “дабро” і “зло”, “праўда” і “хлусня”. Як адзначае брэсцкая даследчыца С. Клундук, “сістэма правіл паводзін абумоўлена культурай, традыцыямі і, урэшце, нормамі маралі кожнага народа” [5, с. 92]. Беларусы ж імкнуліся выхаваць чалавека разумнага, працавітага, сумленнага, сціплага і чулага. Менавіта такім уяўляецца эталон сапраўднага беларуса. Таму адыход ад маральных нормаў асуджаўся нашымі продкамі, у выніку чаго адмоўныя чалавечыя якасці знайшлі сваё адлюстраванне ў фразеалагічным фондзе беларускай мовы, у тым ліку і на рэгіянальным узроўні.

У народна-дыялектнай фразеалогіі Віцебскага рэгіёна функцыянуюць устойлівыя адзінкі, якія выяўляюць непаслухмянасць і нявыхаванасць асобных людзей. Колькасць такіх устойлівых выразаў, па нашых падліках, складае 8 адзінак: *свіння няпораная* ‘нявыхаваны, няўдзячны чалавек’ [3, с. 213], *мець за сабаку* ‘не паважаць, грэбаваць’ [3, с. 205], *рошні строіць* ‘прыкідвацца, капызіцца’ [3, с. 212], *пыжыкі дуць* ‘пра крыўдлівага, капрызу’ [3, с. 211], *пестун ваўчыны* ‘хто-небудзь спешчаны, распушчаны, натурысты, грубаваты’ [3, с. 210], *не слухае, хоць вуха выварачвай* [3, с. 207], *і чорт адступіўся* ‘пра неслуха’ [3, с. 202], *ні (ані, каб) шум баравы* ‘абыякава, не зважаючы, няўзнакі’ [3, с. 208].

Звернемся да аналізу рэгіянальнага фразеалагізма *свіння няпораная* са значэннем нявыхаванага, грубага чалавека. Да гэтай моўнай адзінкі можна прывесці сінанімічны літаратурны эквівалент *свінтус грандыёзус* ‘ганебны, няўдзячны чалавек, нахабнік’ [4, с. 380]. У нацыянальнай карціне свету нашага народа, паводле У.І. Коваля, “свіння лічылася, з аднаго боку, жывёлай, здольнай уплываць на здароўе і дабрабыт людзей, з другога, людзі верылі, што ў гэтую жывёлу ператваралася ведзьма” [7, с. 140–141]. З вобразам свінні звязваюць разнастайныя ча-

лавечыя заганы і адмоўныя бакі жыцця і паводзін людзей: п'янства, неахайнасць, нявыхаванасць, што тлумачыцца фарміраваннем стэрэатыпных уяўленняў пра свінню як жывёлу непаслухмяную і брудную. Таму ў фразеалагічнай адзінцы *свіння няпораная* структурны кампанент *свіння* метафарызуе такую характарыстыку чалавека, як нявыхаванасць і непаслухмянасць.

Такім чынам, у моўнай карціне свету жыхароў Віцебшчыны пераважаюць дыялектныя фразеалагічныя адзінкі з адмоўным кампанентам значэння. Гэта тлумачыцца тым, што наш народ праяўляе дастаткова высокія патрабаванні да маральных якасцей чалавека і яго паводзін. Тыя рысы характару або асаблівасці ўзаемаадносін, якія не адпавядаюць пэўным патрабаванням, ва ўсе часы асуджаліся беларусамі. Вялікая колькасць такіх устойлівых адзінак сведчыць пра тое, што нашы землякі падкрэслівалі адмоўнае і негатыўнае ў паводзінах чалавека з мэтай карэкціроўкі яго спосабу жыцця і дзеянняў у лепшы бок. Вялікую групу фразеалагізмаў рэгіянальнага тыпу ўтвараюць устойлівыя адзінкі, якія рэпрэзентуюць такія адмоўныя якасці людзей, як дурасць і ўпартасць, непаслухмянасць, балбатлівасць і пляткарства.

З боку структурнай будовы даследаваных намі фразеалагічных адзінак асноўную іх колькасць складаюць рэгіяналізмы з саматычным кампанентам. Так, назоўнікавы кампанент галава “адказвае” за разумовую дзейнасць, а язык – за маўленне. Акрамя гэтага, у дыялектнай фразеалогіі Віцебшчыны вялікі пласт складаюць адзінкі з кампанентам-заонімам. Адмоўная характарыстыка асаблівасцей характару чалавека і яго паводзін рэалізуецца за кошт параўнання, супастаўлення ці метафарычнага пераносу якасцей прадметаў побыту ці прадстаўнікоў жывёльнага свету на чалавека.

Спіс цытаваных крыніц:

1. Мова Сенненшчыны : дыялектны слоўнік. У 2 т. Т. 1. А–О / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Філ. «Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы» ; уклад.: Н. М. Бунько [і інш.] ; навук. рэд. В.М. Курцова, Л.П. Кунцэвіч. – Мінск : Беларуская навука, 2015. – 424 с.
2. Полацкія дыялекты: дыялектны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Філ. “Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа” ; навук. рэд. В.М. Курцова. – Мінск : Беларуская навука, 2016. – 116 с.
3. Вушацкі словазбор Рыгора Барадуліна / укл. Н. Давыдзенка. – Мінск: Кнігазбор, 2013. – 388 с.
4. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы: у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – Т. 2. – 704 с.
5. Клундук, С. Маўленчы этыкет і культура зносінаў у сістэме народных выслоўяў / С. Клундук // Беларуская фразеалогія і еўрапейскі моўны кантэкст : зб. навук. арт. : у 2 т. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэсц. дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна, каф. гісторыі беларус. мовы і дыялекталогіі; рэдкал.: М.М. Аляхновіч [і інш.]. – Брэст: Альтэрнатыва, 2009. – Т. 2. – С. 92–97.
6. Коваль, У.І. Народныя ўяўленні, павер’і і прыкметы: Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі / У.І. Коваль. – Гомель: Беларускае Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавай інфармацыі, 1995. – 180 с.

Н.Д. КАТКОВИЧ

Республика Беларусь, Витебск, Лицей ВГУ имени П.М. Машерова

ВЗАИМОСВЯЗЬ УРОВНЯ ОБЩИТЕЛЬНОСТИ С ИНТРОВЕРСИЕЙ И ЭКСТРАВЕРСИЕЙ

Введение. В наше время общительность является важнейшим аспектом жизнедеятельности и отвечает за приобретение, накопление и освоение информации. И с этим возникает потребность расширения сведений о её функциях, истоках и концепции.

Сегодня существует несколько теорий, описывающих общительность:

Согласно первой из них, общительность отражает способность индивида контролировать своё поведение в социуме: считывать чужие сигналы, однозначно и чётко транслировать свои, успешно адаптироваться в социальных ситуациях и понимать их контекст, улавливать потребности других людей.

Теория пяти факторов личности (или большая пятёрка) гласит, что такие аспекты личности, как экстраверсия (общительность), нейротизм, открытость опыту, добросовестность и